Prof. Dr. Mehmet Saray'a Armağan

TÜRK DÜNYASINA BAKIŞLAR

In Honour of Professor Dr. Mehmet Saray

STUDIES ON THE TURKIC WORLD

Hazırlayanlar/Edited by
Yrd. Doç. Dr. Halil Bal - Yrd. Doç. Dr. Muhammet Erat

Yayıncılık

Da Yayıncılık: 15
İnceleme Dizisi: 2

Mehmet Saray'a Armağan
TÜRK DÜNYASINA BAKIŞLAR

Kapak Tasarımı
Murat Acar

İç Düzen
Da Yayıncılık

Baskı ve Cilt
Erkam Matbaası

ISBN: 975-6571-41-1

© Mehmet Saray 2002.
© Da Yayıncılık 2002.
Bu kitabın Türkiye'de yayım hakları *Da Yayıncılık*'a aittir. Yayıncıdan izin alınmadan kısmen veya tamamen yeniden yayınlanamaz.

1. Baskı: Da Yayıncılık, Nisan 2003.

Cumhuriyet Cad. No: 209/4-B
80230 Harbiye, İstanbul
Tel: 0 (212) 232 17 51
Online Satış: www.da.com.tr

Abdülkadir İnan'a (1889-1976) dair bildiklerim

Tuncer Baykara*

Aziz dostum Prof. Dr. Mehmet Saray da çok iyi hatırlar; 1965-66 yıllarında Abdülkadir İnan Bey gözlerinden ameliyat olmuş hastanede yatıyor, adeta nekahet devresini geçiriyordu. Bu günlerde Zeki Velidî Hoca da hatıralarını kaleme almakta idi. Bunlardan daktilo edilmiş metinleri, Abdülkadir Hocaya okuyup, hem onu biraz meşgul etmek, hem de yazdıklarını denetlettirmek istiyordu. Bu işi yapanlar arasında, Mehmet Saray olduğu gibi, bende vardım. Saray dostumun aklında, benim bu işi kaytardığım, genellikle okuma işinin hep Saray dostumun üzerinde olduğu kalmış. Okuma tavırlarımız ve hızlarımız sebebiyle, hakça bölüşümün, yani ortalama 20 sahifeyi Baykara, 2 saatte bitirirken, Saray dostumuz aheste aheste saatlerce sürdürüyor, dolayısıyla bu işi en çok ifa ediyor görünüyordu. Aslında önemli olan, Zeki Velidî Hocanın yazdıklarını, yayınlamadan önce en yakın arkadaşı tarafından kontrol edilmesini sağlamak gerçeğidir.

Zeki Velidî Hocanın yönlendirdiği bu okumalar sırasında kendisini ilk defa tanıdığım, sonra 1973 sonrasında Ankara'da görev yapmaya başlayınca da hemen her hafta ziyaretine gidip, zihnime takılan her soruyu sorabildiğim, en yakın bir büyüğüm gibi gördüğüm Abdülkadir Bey-amcayı (bu ifade aslında İsenbike Togan'ındır), ondan kalanlar ile anlatmak isteyeceğim.

1- Abdülkadir İnan, Zeki Velidî Hoca ile ilgili olarak Hatıralarının okunması sırasında, "Aferin Zeki'ye, bu kadar teferruatı nasıl aklında tutmuş" gibi takdir edici ifadeler kullanmıştı. Zeki Velidî Togan kendisinden bir yaş küçük olduğundan, (İnan 1889, Togan 1890 doğumludurlar) böylesine bir hitap kullanmasını yadırgamamıştım. Kendisi yaylak-kışlak hayatını yaşayan bir Başkurt evladı olarak

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Öğretim Üyesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

boz-evde doğmuş olan Abdülkadir/Fethülkadir İnan, doğrudan bir halk insanı ve halk bilgileri konusunda önemli bir kaynak idi. Nitekim makalelerinde ve kitaplarında kendi öz bilgilerini de metne yetki ile ekleyebiliyordu.

2- Zeki Velidî Hoca da, zaman zaman Abdülkadir İnan ile ilgili bazı olayları, lâtifeleri anlatırdı. Hatıralarında da temas ettiği gibi, Basmacı olarak mücadeleleri sırasında, bir kitabenin istinsahı işinde meşgul olmak isteyen Zeki Velidî, Abdülkadir İnan'a, elindeki tüfeği vererek ateşe devam ettirmek ister. Abdülkadir İnan, bu kan ve ateş ortasında, kitabe istinsahına mana veremez. Fakat arkadaşının dediğini yerine getirmek için elinde tüfek yere çömelirken, birden "ok tiydi" diye bağırmış. Meğerse arkasına bir diken batmış ve üstad bunu, geçmiş yüzyılların "ok"u, yani hazırki zamanın mıltık mermisi zannetmiş. Sonrasında durumu anlayınca birlikte gülüşmüşler ve Abdülkadir İnan, tüfeği ile ateşe devam etmiş.

3- Zeki Velidî Togan'ın bir başka hatırası, ünlü Rus âlimi V.V. Barthold'un Türkiye'ye geldiği günlere aittir. Barthold'un, 1926'da İstanbul'a Türkiyat Enstitüsü'nün daveti üzerine gelmesinde en önemli pay Zeki Velidî Togan'a aittir. Abdülkadir İnan içmeyi seven bir insanmış; 1926 yıllarında Samatya semtindeki bir evde Zeki Velidî ile kalırlarmış. Zeki Velidî, Barthold'u evine yemeğe çağırdığında, sofrada içki de varmış. Tabii Abdülkadir İnan biraz fazla içip sarhoş da olmuş. İnan, eskiden boşalttığı şarap şişelerini, pencereden görülen yan evin duvarına atıp, kırar, çıkan sesi dinlermiş. Fakat Barthold geldiğinde, Zeki Velidî'nin ısrarıyla yine atmış, ama beklenen gürültüyü çıkarmamış. Sonraki zamanlarda bu olayı hatırlayan iki arkadaştan Zeki Velidî "Beni Barthold'un yanında mahcup ettin, eskiden çok daha iyi şakırdatırdın" diye takılırmış.

Bir defasında iki arkadaş Barthold'a İstanbul'u gezdiriyorlarmış. Anadolu Hisarını gezerlerken, o sıralarda yayılmakta olan "dans" talim eden gençleri görmüşler. Bunlar ilk dans denemelerini hela (tuvalet) yanındaki bir tahta zeminde yapmakta imişler. Barthold, "hela ve tango, tam da yerini bulmuşlar, bu ikisi birbirine ne güzel yakışır" diye Zeki Velidî Hocama söylemiş. Zeki Velidî Hocam ilâve etmişti: "çünkü Barthold da dans vs gibi şeylerden fazla hoşlanmazdı".

4-Abdülkadir İnan, herkesle uyuşan, kimseye ters düşmemeye özen gösteren dünya tatlısı yumuşak huylu bir insandır. Zamana ve zemine uymasını da bilirmiş. O hep gerilerde olur, fikirlerinde hiç direnmezmiş. Oysa aziz arkadaşı Zeki Velidî Togan, öyle midir? Togan, karşısında kim olursa olsun, fikrini sonuna kadar savunur ve haklı olduğuna inandığı sürece bundan vazgeçmez.

Bu sebeple olsa gerek, iki yakın arkadaşın Atatürk'le olan ilişkileri de tam aksi bir durumdadır. Abdülkadir İnan, 1932 yılından sonra bulunduğu Ankara'da hep Atatürk'ün yanındadır. Hatta O'nun sofrasına çok oturan yakınları arasında dahi sayılabilir. Oysa Zeki Velidî Togan'ın 1932'deki Tarih Kongresinden sonra, Atatürk'le ilişkileri hiç de iyi durumda değildir. Gerçi daha 1930'larda Atatürk'ün Zeki Velidî Togan için hiç de iyi şeyler düşünmediği de bilinmektedir. Bunun, Şemseddin Günaltay ve Sadri Maksudî Arsal'a kadar uzanan sebeplerini tahmin etmek zor değildir. Ben Abdülkadir İnan'ın hanımını da tanımış, elini öpmüştüm. Ancak onun bir bilim adamı olarak Abdülkadir İnan'a pek yardımcı olduğu söy-

lenmiyordu. Buna karşılık oğlu Yaşar İnan ve hanımı, yani gelini, Abdülkadir İnan'ın son zamanlarında en büyük yardımcıları olmuştu. Gelini kendisine uzun ömür dilediğim melek gibi bir hanımdı. Yüksek Orman Mühendisi olan oğlu Yaşar Ağabey de, babası için elinden gelen her şeyi yapardı.

Abdülkadir İnan'ı aradan yıllar geçtikten sonra, bir tarih araştırıcısı olarak yakından ve uzun bir süre 1971 senesi başlarında gördüm. Biten Doktora tezimi, jüri üyesi olarak katılmasını arzuladığım rahmetli Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'e vermek için Ankara'ya gelmiştim. İşlerimi bitirdikten sonra, gece trenine kadar geçecek zamanı değerlendirmek istemiş, oğlunun Dede-Efendi sokaktaki evlerine gitmiştim. Ben günlük tutmasını ve hatıra yazmasını çok severdim. O günün hikayesini de, İstanbul'a dönünce nispeten ayrıntılı olarak yazmıştım.

1973 Haziranında önce asker olarak geldiğim, sonra da Hacettepe Üniversitesi mensubu olarak kaldığım Ankara'da sık sık onu ziyarete giderdim. Her hafta olmasa da her ay muhakkak evlerine gider, artık iyice yaşlanmış, fakat hafızası hâlâ canlı ve dinç olan üstadla konuşurdum. Bütün bu ziyaretlerimde gelini Abdülkadir Bey-amcanın etrafında pervane olurdu.

Bir defasında üstadı oldukça üzgün gördüm. Meğerse, vaktiyle kendisini ziyarete gelen bir yabancı genç araştırıcı, ondan bir kitap istemiş. Abdülkadir Bey de, içerideki odaya gir, oradan bul ve al demiş. O araştırıcı içeriye girer, bir değil, birkaç tane nadir kitabı da alır ve sonrasında üstada veda edip gider. Aradan bir iki gün geçer, Abdülkadir Bey incelemeleri sırasında, evinde bulunan bir kitabı görmesi gerekir; içeriye girer, kitabı arar arar bulamaz. Yeniden arar, yine bulamaz. O zaman gelini olayı anlatır: "Sen içeri gir, o kitabı al" değince adam girdi, bir değil, birkaç tane kitap aldı; sonra sen onları gördün, kendin verdin diye ben de bir şey demedim" der. Meğer bizim genç yabancı, üstadın vermeyi vaat ettiği kitap yanında, çok nadir ve kıymetli birkaç kitabı daha yürütmüş. Bu olaydan çok etkilenen Abdülkadir Bey'in üzüntüsü birkaç hafta sürmüş.

Abdülkadir İnan, her gittiğimde, sorduklarımdan başka, kendi hatıralarını da anlatırdı. O günlerde Atatürk ile ilgili olarak bütün bildiklerini yazmakta idi. Sık sık onlardan söz ederdi. Nitekim, ölümünden az önce bunları tamamladı, daktilo ile yazdırdı ve yayınlanmak üzere Türk Tarih Kurumu'na teslim etti. Fakat bu ana kadar onun bu hatıraları yayınlanmadı. Kendisi Türk Tarih Kurumu'nun üyesi idi. Nitekim vefat ettiği gün, Türk Tarih Kurumu'nun o zamanki Genel Sekreter'i Uluğ İğdemir Bey de taziyet için hemen koşup evlerine gelmiş idi.

Zeki Velidî Hocamın 1970 Temmuzundaki vefatından sonra evlerinde bir süre daha kalmıştım. Kendisine yazılan bazı mektuplar dikkatimi çekiyordu ve kimi zaman bildiğim dil ve alfabede yazılan mektupları okurdum. Bu arada hocam daha Almanya'da iken Abdülkadir İnan'dan gelen siyah çerçeveli bir mektup dikkatimi çekmişti. Çünkü bu mektubun üzerindeki damga 10 Kasım 1938 tarihli idi. Burada Abdülkadir İnan, Atatürk'ün öldüğünü, mektubu ağlayarak yazmakta olduğunu bildiriyor, Atatürk'ü "baba" olarak bildiğini ilave ediyordu. Ben bu mektubu, hem Abdülkadir İnan'ın oğlu Yaşar İnan'dan hem de Zeki Velidî Hocamın hanımı Nazmiye Hanım-teyzeden izin alarak yayına hazırladım. Belleten'de ya-

yınlanmak üzere Türk Tarih Kurumu'nun o zamanki Genel Sekreteri Mustafa Uluğ İğdemir'e verdim. Mektubun metnini ve fotoğrafı çekilmek üzere verdiğim aslını da içeren makalem o gün bu gün hâlâ yayınlanmadı.

Vefatından sonra, oğlu Yaşar İnan ağabey, babasının evrak-ı metrûkesinin önemli bir kesimini bana verdi. Ben, basılı ve yazılı herşeyin özel kıymeti olduğuna inandığımdan onların içindeki her şeyin değerli olduğunun şuurundaydım. Ancak şimdiye kadar onlardan hiçbir parçayı kaybetmeden sakladığım halde, bundan sonra durum ne olur diye şu anda kara kara düşünmekteyim.

Manas Destanı ile ilgili olarak bazı el-yazması notlarını ve yayın hazırlıklarını, Manas müzesine konulmak üzere 1995 deki Manas toplantısı sırasında Kırgızlara vermiş idim. Bazılarını da, oğlu ile danışarak Başkurtlara, kendi el-deşlerine verilmesinin uygun olacağını sanıyorum.

1996 senesindeki Atatürk Kültür Merkezi'nin kongresi sırasında, Başkurt bilginlerinden Firdevs Hisamittinova Hanım, Başkurtların Son Khartay destanını anlatıyordu. Bu destanın içinde Hüseyin Gazi ismi de geçiyordu. Konuşma sonrasında dinleyiciler arasında bulunan Dr. Müjgan Cunbur Hanımefendi, bu isimle ilgili bir hatırasını nakletti. Onlar fakültede talebe iken, o sırada Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Profesör olan Abdülkadir İnan ile ders yaptıkları odadan Ankara'nın doğusunda bulunan Hüseyin Gazi dağı görünürmüş. Ders arasında sık sık Abdülkadir İnan'ın gözleri bu dağa takılır, ara sıra hafiften hafiften gözleri de yaşarırmış. Müjgan Hanım, "Abdülkadir İnan Hocanın bu hassasiyetini o zaman anlayamamıştım" diye ilave etmişti. Meğerse "Hüseyin Gazi" ismi, sadece Anadolu Türklüğünde değil, Başkurtlarda da önemli bir unsurmuş.

Zeki Velidî Hocam da Ankara'nın doğusundaki bu Hüseyin Gazi dağını Ankara'ya geldiğinde ilk yaptığı işlerden birisi olarak ziyaret etmişti. Ama Zeki Velidî Togan, içindeki hislerini açığa çıkarıp bildirmekte Abdülkadir İnan'dan çok daha katı olduğundan, bu dağı niçin ziyaret ettiğini Hatıralarında anlatmıyor. Meğerse bu dağ, Başkurt diyarından gelen Türklere, memleketlerinden canlı bir hatıra gibi geliyormuş.

Abdülkadir İnan'dan bana kalan kitaplar, onun adını ilim kurumlarında yaşatmakta devam etmektedir. Mesela bir kitabı Zeki Velidî Togan, Abdülkadir İnan'a hediye etmiş ve imzalamış. Abdülkadir İnan'dan bana intikal etmişti. Ben de bu durumu belirten bir yazı kaleme alıp bu kitabı Pamukkale Üniversitesi'ne bağışladığım kitapların arasına kattım. Oradaki genç araştırıcılar böylece bu ilim geleneğinin canlı bir örneğini görmüş olacaklardır. Abdülkadir İnan'dan bana gelen kitaplardan birisinde Atsız'ın bir mektubu da vardı. Kitaba yapışık olan bu mektubu yırtmadım ve orada duruyor. Ama, rahmetli Atsız'ın okunaklı ve nefis el yazısıyla (arap harfleriyle) ve ikiye katlanmış, kitaplar için matbu bilgi kağıdının arkasına, yazılmış bu mektubun metni şöyledir; Bunda, çok eski (1925'lerden beri) iki arkadaşın samimi havasını görüyoruz.

3 Şubat

Kardeşim Abdülkadir,

Türkçe Kur'anlar hakkındaki kitaba çok teşekkür ederim. Sen ki Şamaniler başısın, demek İslamiyete de el attın. Zaten İslamiyeti İslam geçinenlerin doğru yola sevketmesine imkân yok.

Geçen yılın sonlarında çıkardığım iki eseri, adresini gaib etdiğim içün gönderememişdim. Şimdi Yaşar vasıtasıyla yolluyorum. Oğlunla tanışmaktan memnun oldum. Akıllı bir genç.

Neşr ettiğim kitaplar Amerika'nın keşfinden daha mühimdir. Takvimlerin Çengiz hanedanına hürmeti pek şayan-ı dikkât. Mukaddimeyi dikkatle okumanı rica ederim.

Mir'at-ı Cihan ise senin ihtisasın dahilindedir. Yani içinde hem Dede Korkud hem de Destanî tarih vardır. Her halde bu kitaplardan çıkaracağın makaleleri neşr edersin. Biz de faydalanmış oluruz.

Selamlarla gözlerinden öperim. Sağlıklar dilerim Kardeşim. Tanrı Türkü Korusun.

(imza) Atsız

Kendilerinden feyz aldığım, çok şeyler öğrendiğim bu iki aziz hocamın, Zeki Velidî Togan ile Abdülkadir İnan'ın ve Hüseyin Nihal Atsız'ın ruhları şad olsun.